

Een Israëlische militair richt zijn geweer op Palestijnen die een checkpoint in de buurt van Nabloes op de Westelijke Jordaanoever willen passeren.

FOTO AP

Geen conflict op aarde dwingt mensen zo partij te kiezen als het conflict in Israël. “Maar indelingen in goed en fout zijn meestal vals”, zegt Michaël Elias, taalkundige. “Het probleem is dat wij allemaal meedoen, net als bij een ruzie in een café.”

Rivaliteit is besmettelijk

INTERVIEW

Frank Mulder

Wie de sfeer in een gezelschap wil verzieken, moet beginnen over het conflict tussen de Joden en de Palestijnen. “De discussie gaat al snel over goed en fout”, zegt taalkundige Michaël Elias. Als bestuurslid van Nes Ammim, een christelijke gemeenschap in Galilea, voelt hij zich verbonden met beide volken. “Maar geen partij kiezen, dat wordt amper geaccepteerd.”

Toen Elias in 2009 voor het eerst het Heilige Land bezocht, leerde hij van zijn reisleiders het begrip ‘meervoudige loyaliteit’: eerst luisteren, vragen stellen, je verdiepen in de trauma’s van beide partijen – zonder overhaast te oordelen. “Ze zeggen niet voor niets: wie een week in Israël geweest is, schrijft een boek, wie er een maand was, een artikel, en na een jaar luister je alleen nog maar.” Elias begon steeds meer te zien dat het hele conflict verloopt volgens de lijnen van een zogenoemd mimetisch conflict: een besmettelijke vorm van rivaliteit.

De term komt van de Franse denker René Girard, vertelt Elias, die voorzitter is van de Girard Studiering. Girard beschrijft hoe onze verlangens niet uit onszelf komen, maar mimetisch zijn, oftewel nabootsend. We richten ons van kinds af aan op modellen, voorbeelden, wier verlangens wij overnemen, of het nu gaat om een speelgoedauto, een vrouw, een ideaal of een stuk land. Als we dicht bij ons model komen, kan hij op zijn beurt onze begeerte gaan imiteren. In gewoon Nederlands: we worden jaloerse rivalen. Er ontstaat een wisselwerking, waarbij de beide

partijen zich steeds meer op elkaar gaan richten. Dat kan plotseling in geweld uitbarsten.

“Zo sloeg in oktober 2008 opeens de vlam in de pan in Akko”, zegt Elias. “Daar, in het noorden van Galilea, woonden joden, moslims en christenen al jaren vreedzaam samen. Ze bezochten zelfs elkaars feesten. Maar aangewakkerd door verwijten en stereotypen die afkomstig waren van websites, wakkerde een incident ineens de rivaliteit aan, die zichzelf versterkte.”

Dit is symptomatisch voor het hele conflict. “Er wordt nauwelijks naar de andere partij geluisterd. Joden en Palestijnen kijken nauwelijks naar de betekenis van de woorden van de rivaal, maar zien er direct een aanval, verwijt, beschuldiging of provocatie in die moet worden gepareerd. Zo wordt elke aanslag meteen vergolden, volgt op elke provocatie een tegenprovocatie en kan elk incident escaleren. Men zit gevangen in de mimetische rivaliteit en is er meer op uit de ander te verslaan dan om naar een oplossing te zoeken.”

Het probleem is dat wij allemaal meedoen, net als bij een ruzie in een café. Rivaliteit is namelijk besmettelijk. Omstanders zijn net zo gevoelig voor de nabootsende begeerte en zijn geneigd het kwaad te projecteren op een van beide rivalen. “Zelf horen we natuurlijk altijd bij de goeien. Zoals in de vergelijking van Jezus over de balk en de splinter.”

In het Palestina van een eeuw geleden was volgens Elias helemaal nog geen sprake van een dergelijke rivaliteit. “Daar was de culturele afstand tussen de Joden en de Arabieren veel te groot voor. De Arabieren leefden traditioneel. De Europese Joden, die daar land kochten, wilden vooral ‘modern’ zijn.” In alle versies van de

geschiedenis speelt 1948 een grote rol. “Vanaf dat moment gingen beide partijen zich meer op de ander richten. Met hun wederzijdse afkeer groeide de angst voor de ander. Maar ook al benadrukken ze vooral hun verschillen, ze zijn steeds meer op elkaar gaan lijken. Als een dubbele helix die niet meer te ontwarren is.”

Zo liet het Israëlische leger zich jaren geleden nog voorstaan op zijn hoge ethische standaard – in tegenstelling tot de moreel verderfelijke Palestijnen. “Maar als je de filmpjes ziet op Youtube of de getuigenissen leest van kritische veteranen uit het Israëlische leger, ga je vraagtekens

Palestijnen doen steeds meer beroep op eigen holocaust

zetten. Bij checkpoints zie je hoe mensen, op weg naar familie, vernederd worden door broekies van soldaten, ook al wonen ze er zelf al zeventig jaar.” De Palestijnen, aan de andere kant, rechtvaardigen hun aanslagen steeds meer met een beroep op hun eigen ‘holocaust’. “Daarmee bedoelen ze dat hun voorouders zijn gedood en verdreven om het land etnisch joods te maken. Maar waarom toch die term? Waarom neem je het duidingsmodel van de ander? Dat is nieuw.”

De blik van de rivaal wordt steeds belangrijker voor de identiteit, ziet Elias. “Steeds vaker willen seculiere Joodse jongens bar mitzwa doen om hun identiteit als jood te bewijzen. Omgekeerd klinken van de minaretten in Nazareth steeds meer oproe-

pen tot gebed. De rivaliteit breidt zich uit naar meer gebieden: land, water, grondstoffen, religie en de interpretatie van de geschiedenis.”

Maar het allerhevigst strijden de rivalen tegenwoordig om wie het grootste slachtoffer is. “Die hele discussie was er nog niet in de Zesdaagse Oorlog. Vroeger was oorlog namelijk gewoon een kwestie van winnen. Je mocht doden en verwoesten, als je maar won.” De sympathie van de wereld is echter bij het slachtoffer gaan liggen, als gevolg van het joodse en christelijke denken. “Nu wint niet de sterkste, maar degene die er in de media het beste als slachtoffer uitkomt. De joodse schrijver Avraham Burg durfde de stelling aan dat zijn volk moet stoppen met het cultiveren van slachtofferschap en moet ‘opstaan uit de as van de holocaust’.”

“Als ik praat met een oude vrouw met het nummer van Auschwitz nog in haar arm”, zegt Elias, “dan is het niet aan mij om zoiets uit te spreken. Maar ik ken ook een Palestijnse vrouw die niets te maken heeft gehad met jodenvervolgingen, maar me smartelijk vertelde van de verwoesting van haar dorp door het Israëlische leger in 1948. Het conflict is een kwestie van ‘gelijk en gelijk’, schreef Amos Oz. Iedereen is, op een verschillende manier, getraumatiseerd door onrecht. Het heeft dus geen enkele zin om te demoniseren.”

Wat je wel kunt doen, is mensen bevragen. En het mooie is: dat gebeurt heel veel. “Het haalt de kranten niet, maar op kleine schaal gebeuren er ongelooflijk mooie dingen.” Elias ziet dat onder andere in Nes Ammim, een christelijke gemeenschap in Galilea die jaren geleden is opgericht om Israël te steunen en tegenwoordig een veilige plek wil bieden voor dialoog, tussen joden,

moslims en christenen. “Dialoog is niet zoiets softs als ‘elkaar leuk vinden’. Het is het erkennen van de noodzaak dat je samen verder moet. ‘Omdat we elkaar anders de kop inhakken’, zoals een Joodse vrouw me vertelde.”

Dialoog vergt een precieze voorbereiding, want achter elk woord zit een verhaal. Dat weet Elias, die al jaren taaladvies geeft, als geen ander. “Je kiest al partij als je ‘scheidingsmuur’ zegt, of juist ‘verdedigingshek’. Mensen onderscheiden zich van elkaar door middel van taal. Er is dus metacommunicatie nodig om uit de spiraal van rivaliteit te ontsnappen. Ik zie dat mensen kunnen uitstijgen boven hun taal en hun vastgeroeste duidingen, wanneer ze hun angsten verwoorden en naar die van de ander luisteren. De verhalen van dit soort bijeenkomsten zijn echt adembenemend.”

Het enige antwoord op de mimetische begeerte is je eigen vooronderstellingen ter discussie durven stellen. “In goed Haags: kijk naar je eigen”, zegt Elias. “Dat vinden we moeilijk. Israël staat in het brandpunt van alle aandacht. Over de scheidingsmuur in Kasjmir, waar honderden doden bij zijn gevallen, hoor je niemand. Uiteindelijk komt dat doordat Israël echt een bijzonder land is. Ze zijn een model geworden waar de rest van de wereld jaloers op is, het ‘model-obstakel’ uit de mimetische theorie. Zie het telkens terugkerende antisemitisme. Wat niet wegneemt dat de slachtoffers van weleer ook slachtoffers hebben gemaakt.”

Het conflict is daarmee een extreme uiting van de mimetische strijd die we overal op aarde zien. “Ze zeggen niet voor niets: als er vrede is tussen de Joden en de Arabieren, is er vrede op aarde.”